

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ „ISTORIE. CIVILIZAȚIE. CULTURĂ”

**Dictatul de la Viena între istorie și
memorie**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

Conducător științific:

Prof. univ. dr. Doru RADOSAV

Candidat:

Dorin-Gabriel POP

Cluj-Napoca

2023

Cuprins

Introducere	3
I. „Dictatul” în epoca sa.....	22
I.1. Introducere	22
I.2. Contextul istoric	26
I.3. „Consummatum est”	65
I.4. Concluzii	85
II. De la tăcerea memoriei la naționalismul comunist	88
II.1. Introducere.....	88
II.2. Tratatul de pace de la Paris, metamorfozele interne și tribunalele populare. Tăcerea memoriei.....	91
II.3. Uzul și abuzul de memorie.....	98
II.4. Memoria colectivă și practicile comemorative.....	102
II.5. Naționalismul comunist și resurgența discursului încărcat de clișee.....	116
II.6. Concluzii.....	135
III. „Dictatul” de la Viena în România contemporană	137
III.1. Introducere	137
III.2. Memoria națională în contextul „sfârșitului istoriei”	139
III.3. Istoriografia post-comunistă	153
III.4. „Autostrăzile ideologice” și sensul unic al memoriei naționale.....	166
III.5. Mărturia orală.....	169
III.6. Concluzii	183
Concluzii	185
Bibliografie	197
Anexe.....	210

Cuvinte-cheie: dictatul de la Viena, memorie, istorie orală, istoriografie, traumă, politicile discursului.

Cel de-al doilea Arbitraj de la Viena reprezintă, în mod paradoxal, subiectul asupra căruia istoriografia românească pare că a stabilit, *ab initio*, un consens interpretativ și o aparență de exhaustivitate care livrează cercetătorilor problematica drept un teren deștelenit, ale cărui dedesubturi au fost investigate și care nu mai prezintă interes. În urma unei încăpățănări istoriografice și epistemologice, am ajuns la concluzia că subiectul este doar în aparență „rezolvat” din punct de vedere istoriografic, iar deschiderile interpretative se afișează generos cercetătorului care trece dincolo de istoriografia „tare”.

Astfel, prezenta cercetare și-a asumat drept scop reliefa distincțiilor dintre discursul istoriografic al „suveranității jupiteriene”, fasonat pe aliniamentele prelucrărilor specifice memoriei naționale, și cel livrat de istoria orală. Subiacent, analiza va urmări și metamorfozele și intervențiile care au contribuit la osificarea discursului istoriografic și la aparenta sterilitate a subiectului. Pentru a-și atinge scopul, analiza a pornit de la o serie de întrebări de cercetare, prima dintre acestea urmărind să surprindă contextul istoric, capitol urmat de analiza principalelor caracteristici ale discursului istoriografic cu privire la cel de-al doilea Arbitraj de la Viena, în particular, și asupra perioadei 1940-1944 în istoria Transilvaniei și a României, în general. Este o perioadă extrem de interesantă din punct de vedere al învățămintelor care pot fi disjuncte din „experiența traumei”, și nu numai. Subiecte precum mândria națională, autoritatea justițiară ideală, eforturile de modernizare, discriminarea – pe bază națională și rasială –, momentele înălțătoare, tragediile zguduitoare și, pe alocuri, bizarul și chiar hilarul cotidianului reprezintă tot atâtea rațiuni pentru a cerceta această perioadă. Analiza a pornit de la considerentul că pentru scrisul istoric din România îndepărtarea de clișeele și generalizările caracteristice unei istoriografii tinere și recent descătușate, renunțarea la a caracteriza perioade întregi în blocuri narativ-ideologice precum „tragedie istorică” – cum găsim inclusiv în lucrări extrem de recente – și aplecarea asupra cercetărilor și tendințelor din alte spații istoriografice, care, chiar dacă nu converg viziunii de până acum, oferă un cadru teoretic și interpretativ marcat de un grad mai ridicat de obiectivitate, fără a considera că prin aceasta comitem un act de infidelitate față de istoria națională ar fi un real beneficiu.

Starea de încremenire în temele și abordarea profund ideologizate specifice istoriografiei subordonate politicului au făcut subiectul celui de-al doilea capitol al lucrării. O mulțime de lucrări realizate în urma unor comenzi politice sunt luate drept achiziții

metodologice și interpretative valide inclusiv în prezent, cu toate că istoriografia pare să se dezică, rar și succint însă, de acestea. Multe dintre cercetările de după 1989, însă, continuă pe aliniamentele stabilite în perioada naționalismului comunist. Unul dintre autorii analizați menționează, de pildă, faptul că desfășurarea războiului și relațiile româno-ungare erau percepute acut chiar și în ritmul derulării vieții cotidiene, dar nu oferă alte detalii, de interes major pentru un cercetător interesat de aprofundarea subiectului. Cine percepea aceste relații astfel? Care sunt argumentele care susțin respectiva teză? Care sunt lucrările de specialitate care sugerează această linie interpretativă? Care sunt martorii sau memorialiștii care menționează dezechilibrele produse de actul de la Viena în viața de zi cu zi? Autorul nu menționează.

Investigațiile de istorie orală sugerează, cu mici excepții, observabile mai ales în zonele în care au existat conflicte și crime, așa cum au fost localitățile Ip, Treznea sau Moisei, și care au fost analizate în cadrul celui de-al treilea capitol al lucrării, faptul că viața a continuat la fel ca până atunci, uneori chiar mai bine decât înainte. Martori intervievați în zona de graniță estică a Transilvaniei, afirmă, de pildă, faptul că tranziția s-a făcut fără violență, dar și faptul că toți locuitorii comunei au primit ajutoare de la autoritățile maghiare și că cei care fugeau în România „erau certați oricum cu legea”.

În majoritatea cazurilor analizate, se observă o reconfigurare discursiv-ceremonială sau, în alte cazuri, o eliminare a memoriei locale sau individuale din cadrul discursului oficial, fenomen inclusiv în zonele unde conflictul româno-maghiar a fost mai acut, așa cum a fost comuna Treznea din județul Sălaj. Aici, liturghiile memoriei organizate înainte și după 1989 exclud din cercul simbolic constituit în jurul memorialului locuitorii satului, aceștia ocupând un loc marginal, ex-centric, aproape o figurație în spectacolul memoriei. În centrul ceremoniei se află reprezentanții instituțiilor statului, fapt observabil și în cadrul altor ceremonii analizate în același capitol final al lucrării. Prin urmare, putem constata că ceea ce acționează în prezent și apasă asupra acestuia nu este trecutul în sine, ci reprezentări ale evenimentelor trecutului, trecute printr-un proces de moderare într-un cadru cultural specific și congruente cu o anumită agendă politică. Memoria individuală este marginalizată, aproape redusă la tăcere, iar mesajul subiacent este acela că nimic nu este mai important decât trecutul național, un trecut național livrat printr-o memorie alcătuită dogmatic, fabricată, care prezintă de cele mai multe ori o perspectivă maniheistă, o lume în culori tari, divizată în alb și negru, în lumină și întuneric, între adevărat și fals, între „al nostru” și „străin”. Politicienii și cei implicați în procesele de constituire a culturii și memoriei naționale au conștientizat cu mult timp în urmă importanța comemorărilor, atât pentru construirea de narațiuni legitimize, cât și pentru a mobiliza și a

disciplina susținerea populară a acestor reprezentări. Puterea momentului comemorării de a constitui un moment în care prezentul, trecutul și viitorul sunt puse împreună în cadrul unei acțiuni simbolice poate fi în măsură să producă conflicte cu privire la sensurile trecutului între politicieni, intelectuali și „consumatorii” de cultură și memorie – de aici și miza statului de a-și impune propria versiune și de a marginaliza memoria locală sau individuală (sau aspecte ale acesteia care nu corespund versiunii naționale) și de a insera eventualele identități regionale în cadrul mai larg al națiunii.

Astfel, noul sau vechiul discurs reșapat al comunității imaginate este creat, pus în scenă, perpetuat mai cu seamă prin intermediul sistemului educațional, în care manualele funcționează ca niște „autostrăzi ideologice”, după cum le numește Mirela Murgescu. O formă de memorie concentrată, „gata de a fi consumată”, iar cazurile în care există încercări de nuanțare sau explicare a acestuia pot da naștere unor veritabile cutremure cognitive – așa cum a fost, de exemplu, scandalul public iscat de apariția unui manual „alternativ” de istorie a românilor pentru liceu, episod analizat în cadrul celui de-al patrulea subcapitol al capitolului final. Este o dovadă a faptului că, în întregul său proces de cristalizare, conștiința istorică sau memoria națională a urmat, în mare măsură, liniile directe stabilite de discursul politic. Nu este de mirare, așadar, faptul că propunerile de a integra istoria României într-un cadru mai larg al istoriei universale au fost tratate drept un veritabil asalt împotriva valorii „sacre” a trecutului național. Constatăm astfel prezența și irizările unei tranziții memoriale „de sus în jos”, al cărei scop a fost, în primul rând, acela de a reconstrui identități și de a forja, cita și recita un discurs ordonat secvențial cu privire la traseul comunității și al experienței acesteia în lume.

Cea de a doua linie de analiză a lucrării urmărește rațiunile pentru și prin care discursul istoriografic a ajuns să fie formulat astfel, în încercarea de a stabili existența unei rațiuni de stat care să formuleze și să reformuleze constant această narațiune, pentru a contribui la ieșirea dintr-o situație dilematică prin cristalizarea unui discurs-cadru despre trecut. Astfel, procesul debutează în perioada imediat următoare cedării teritoriale, când administrația Antonescu a fost preocupată de documentarea modului în care autoritățile militare și, mai apoi, civile au gestionat tranziția. Procesul a fost, în opinia mea, unul organic, în condițiile în care nu cu mult timp în urmă se încheiase transformarea transilvănenilor în *homo nationalis*, iar școlile deveniseră adevărate bastioane ale românității.

Mai mult, existența acestei linii ideologice și a prezenței încă vii a proiectului național poate fi observată și în maniera în care liderii politici au dus negocierile cu omologii lor maghiari. Insistența aproape obsesivă asupra soluției „schimbului de populație” și refuzul de a

considera orice altă variantă denotă îndârjirea cu care se dorea menținerea intactă a granițelor și a populației.

Observăm astfel faptul că, riscând chiar un conflict militar, delegația românească insistă asupra caracterului etnic al negocierilor, în timp ce partea maghiară vedea întregul diferend drept o problemă teritorială.

Putem constata o diferențiere între mesajul livrat la nivel politic și, ulterior, istoriografic, și cel prezent în mărturiile de istorie orală, care, cu excepția celor provenite din zonele marcate de conflict, datorate mai degrabă schimbărilor de natură militară, nu surprind componenta etnică a discuțiilor sau a tratativelor, așa cum nu surprind nici schimbarea politică în termeni etno-naționali.

Pe linia trasată de discursul politic din proximitatea evenimentului, istoriografia a augmentat diviziunile și a generat o narațiune care, în cele mai multe cazuri, renunță la nuanță în favoarea tonurilor tari și preia inclusiv terminologia epocii. Niciun martor din cei ale căror interviuri le-am analizat nu discută în termeni atât de pătimiși despre perioada cedării cum o fac istoricii.

Observăm astfel cum între discursul propagandistic al epocii, orientat înspre recuperarea teritoriului pierdut și dispus la orice fel de manipulări discursive pentru a atinge acest țel, și marea majoritate a lucrărilor istoriografice care se apleacă asupra acestei perioade există o filiație care nu face cinste genului istoriografic. Se constituie o serie de șabloane narrative ale națiunii, cu rolul de a fi utilizate de către comunitatea mnemonică pentru a interpreta mai multe evenimente specifice într-o manieră unitară prin plasarea lor într-o tramă schematizată.

Concluziile acestei linii analitice secundare furnizează, cred, o mai bună înțelegere asupra penuriei de nuanță istoriografică în abordarea subiectelor amintite. Nuanțele și dezbaterile istoriografice s-au limitat, de cele mai multe ori, la definirea evenimentului marcant: a fost un arbitraj? Un dictat? O hotărâre? O re-anexare sau o cucerire? A fost Transilvania reînțoarsă, așa cum consideră anumiți istorici maghiari?

Un alt subiect de interes pentru istoriografia din România a fost cercetarea amănunțită asupra administrației maghiare din nordul Transilvaniei, iar analiza s-a concentrat mai cu seamă asupra fundalului diplomatic și împrejurărilor care au dus la emiterea deciziei vieneze, suferințele românilor rămași în Transilvania de Nord (cu exacerbarea și exagerarea, din punctul meu de vedere, a atrocităților maghiare, ceea ce a dus la o diabolizare a stăpânirii maghiare, așa cum o fac, de pildă, lucrările apărute în timpul naționalismului comunist) și, apoi, momentul actului de la 23 august și eliberarea Transilvaniei.

În același timp, s-au ignorat cvasi-total subiecte precum mișcările sociale din epocă, condițiile de viață ale românilor și maghiarilor din Transilvania, problemele intra-comunitare provocate de propagandă și analiza cât mai puțin subiectivă a naturii relațiilor româno-maghiare din Transilvania, ale căror irizări pot fi observate prin apropierea de mărturia orală.

Vorbim, aşadar, de o istoriografie care a introdus și re-centrat comemorarea, eliminând însă nuanțele specifice memoriei individuale și înlocuindu-le cu o memorie națională, situată în totală consonanță în raport cu idealul național, formulat printr-o serie de enunțuri și ceremonii performative care au clădit o altă realitate, o realitate a națiunii, ai cărei principali artizani sunt intelectualii. Discutăm astfel de existența unei narațiuni naționale, constituită pe aliniamentele unui sistem simbolic dominant – în sensul în care beneficia de cea mai mare răspândire – care conturează percepțiile și acțiunile memoriale și politice ale societăților. Istoria și memoria națională au creat națiunea, iar națiunea s-a recreat prin istorie și memorie națională.

Majoritatea acestor teme și leitmotive au supraviețuit până după 1989, când mare parte a producției istoriografice ar fi putut, cel puțin din punct de vedere teoretic (și ar fi fost ideal), să se reorienteze către o abordare detașată, eliberată, chiar și parțial, din chingile ideologice specifice rollerismului și protocronismului. Puține lucrări dedicate celui de-al Doilea Arbitraj de la Viena urmează însă această abordare metodologică și interpretativă, iar mulți autori au optat pentru o „deghizare” europeanistă în timp ce, în metatext, lucrările lor au rămas în mare parte tributare unei atitudini naționaliste, în cel mai bun caz.

Mai apoi, analiza se va concentra asupra împrumuturilor reciproce dintre memoria națională și istorie, înțeleasă aici în sensul de istorie națională, de poveste a statului despre propria devenire. Cu toate că nu putem discuta despre o structură monolitică, dat fiind faptul că slăbiciunile instituționale și incapacitatea de a îndeplini anumite obiective reprezintă un motiv important pentru eșecul de a implementa cu succes toate politicile comemorative, statul a jucat un rol centralizator clar în efortul de forjare a unei memorii naționale. Efortul elitelor s-a concentrat în jurul constituirii unor narațiuni și ritualuri despre trecut pentru a obține legitimitate politică, proces în cadrul căruia s-a încercat însușirea memoriei prin mobilizarea amintirilor într-un context social politizat, care însă, după cum am subliniat și în cadrul lucrării, nu reflectă autentic memoriile. Educația sau ansamblul proceselor formative mediază textual experiența evenimentului – această mediere se bazează pe un set de resurse textuale ale națiunii care sunt interpuse sau se interpun (prin forța caracterului distilat și emoțional al mesajului) între eveniment și înțelegerea societală a acestuia. Au existat și situații în care acest proces a avut succes, iar urmele istoriei se regăsesc și în mărturia orală; totuși, cel mai adesea se poate

constata o distanță între intențiile instituționale și oamenii care trebuie mobilizați de aceste ritualuri comemorative, tensiune care marchează distincția dintre memorii ca produse individuale sau locale și discursul comemorativ ca rearticulare socială politizată a memoriei.

Devine vizibilă, așadar, maniera în care istoria penetrează memoria pentru a o modela, rezistența memoriei locale și personale la ingerințele istoriei, precum și punctele în care memoria adoptă trama istorică și o însușește ca atare.

Pentru a putea urmări și cuantifica împrumuturile narrative dintre memorie și istorie, apelul la mărturia orală se dovedește a fi indispensabil, astfel că mesajul transmis de „memoria de jos” trebuie analizat atent pentru a putea identifica diferențele de abordare, care, în ceea ce privește scrisul istoric, ignoră de cele mai multe ori cotidianul și se concentrează mai ales asupra „bătăliei pentru Ardeal”.

Mărturia orală vine mai cu seamă în cazul perioadei 1940-1944 și surprinde sau contrazice, de cele mai multe ori, istoria. Imaginea administrației maghiare, în general, și a maghiarilor, în particular, este preponderent pozitivă: predomină caracterizările comportamentale – maghiarii erau corecți, chiar mai corecți decât românii, după cum afirmă un martor din localitatea Poiana Ilvei, sancționau scandalagii – mai ales tinerii români –, nu interveneau în curgerea organică a vieții cotidiene, astfel că duminica se organizau în continuare jocuri în sat, erau civilizați și făceau eforturi pentru a ridica nivelul de trai – nu le plăcea, de pildă, că românii mâncau mămăligă, astfel că printre primele produse distribuite după instalarea administrației maghiare s-a aflat făina de grâu – și nu au apelat la rechiziții decât târziu, atunci când mersul războiului a impus-o. Un locuitor din satul Remeți, din județul Maramureș de data aceasta, consideră că lucrurile „s-au mai îndreptat” după venirea maghiarilor.

Un aspect menționat de majoritatea martorilor intervievați, din circa 56 de interviuri, este prezența impunătoare a jandarmilor unguri, denumiți „cendori”, care erau „oameni serioși, cu simțul datoriei, corecți”, purtau pălărie cu pană și asigurau ordinea în comunitate. Conflictelor dintre români și maghiari menționate în interviurile analizate nu pornesc în nicio situație analizată din rațiuni etnice ci, așa cum menționează un martor, motivul certurilor era, cel mai adesea, „prea multă țuică la badog”. Sărbătorile românilor erau respectate, cu toate că, în momente de necesitate dictate de mersul războiului, tinerii erau chemați uneori duminica la muncă alături de „cubicași”, muncitori aduși din Ungaria pentru a lucra la liniile de cale ferată și la fortificațiile de pe graniță în zona Bistriței. Din toate cele 56 de interviuri, un singur martor afirmă faptul că populația a fost ostilă administrației militare și civile maghiare. Un altul, în

schimb, menționează faptul că „mai rău s-au comportat comuniștii, frații noștri, decât ungurii sub ocupație”. Au existat însă și cazuri în care o atitudine prea binevoitoare față de unguri era condamnată de către comunitate, oamenii care „se dădeau bine pe lângă unguri” fiind văzuți drept trădători sau „falși”.

În cazul interviurilor realizate cu supraviețuitorii masacrelor din județul Sălaj sau cu familiile acestora, tonul este unul puternic negativ, pătruns, în transmiterea generațională a memoriei, de teme vehiculate anual la ceremoniile de comemorare a victimelor. Astfel, militarii maghiari veniți în comună apar ca fiind extrem de vicleni, atitudine care s-a transferat și asupra maghiarilor din localitate, care până atunci trăiau alături de români. Se constituie astfel două tabere opuse, iar mărturia orală, puternic influențată de discursul istoriografic și politic, se metamorfozează (*nota bene*, interviul este realizat în anul 1997).

În cele din urmă, observăm distincțiile dintre cele două tipuri de discurs asupra aceluiași fenomen, ca și în cazul efectului Rashomon, care livrează o serie de implicații metodologice și certifică, în opinia mea, validitatea unui astfel de demers analitic pentru istoriografia românească. Consider că trebuie să putem observa și analiza schimbările constante ale istoriei și memoriei, pendulările discursului istoriografic și politic între cele două, precum și necesitatea identificării rațiunilor din spatele acestor schimbări. Acestea se datorează în primul rând acțiunii statului, care apelează la o multitudine de resurse pentru a livra o versiune oficială asupra trecutului, o „memorie colectivă distribuită”, mai cu seamă prin intermediul sistemului de educație, iar scopul este acela de a produce cetățeni competenți și loiali societății, „imuni” la o serie de alte loialități facționale sau de a restructura comunitatea în urma unor evenimente care au spart ordinea politică și socială.

În esență, cercetarea și-a propus o analiză a reverberațiilor discursive ale unei „lovituri” încasate de națiune și maniera sau manierele în care această lovitură este gestionată narativ, în cuvânt, acțiune și piatră, și perpetuată prin intermediul unor ceremonii comemorative naționale. Memoria colectivă este așadar influențată mai mult de condițiile existente în momentul reamintirii decât de condițiile de la momentul formării sale, având tendința sau chiar misiunea de a sacrifica acuratețea cu scopul de a formula un trecut care poate fi folosit, care poate fi pus în slujba națiunii. Totodată, analiza urmărește și efectele acestui eveniment social marcant pentru cei mici, pentru memoria de jos care de foarte puține ori ajunge să fie reprezentată în corpusul de texte constitutive ale națiunii, dar care poate oferi informații cu privire la impactul resimțit de oamenii de rând la întâlnirea cu mișcările istoriei. Am optat pentru includerea mărturiilor provenite din zonele în care conflictul a fost mai acut pentru a susține teza conform căreia momentele tensionate și chiar tragediile s-au datorat mai degrabă schimbărilor de natură

militară decât celor de natură politico-administrativă, dar care au fost extrapolate la nivelul întregului teritoriu și pe durata întregii perioade a administrației maghiare pentru a fi astfel incluse în discursul memoriei naționale ale cărui principale caracteristici le-am subliniat mai sus.

Speranța mea este că acest model interpretativ se va dovedi valid și util cercetătorilor orientați înspre arheologia memoriei naționale și că va putea fi aplicat și asupra altor evenimente sociale marcante.

Bibliografie

Surse primare

Interviuri de istorie orală

Bledea, Toader, interviu de Emil Litean, înreg. audio, doc. nr. 857, în AIO, Sarasău, 16 septembrie 2005.

Boca, Iacob, interviu de Valentin Orga, înregistrare audio, doc. nr. 837, în AIO, Lunca Ilvei, 16 iulie 2005.

Boca, Martean, Lucreția Boca, interviu de Denisa Bodeanu, înreg. audio, doc. nr. 831, în AIO, Lunca Ilvei, 16 iulie 2005.

Bugnar, Vasile Titus, interviu de Emil Litean, Ilie Mare și Valentin Orga, înreg. audio, doc. nr. 834, în AIO, Lunca Ilvei, 16 iulie 2005.

Buta, Lucreția, interviu de Denisa Bodeanu, înregistrare audio, doc. nr. 832, în AIO, Lunca Ilvei, 16 iulie 2005.

Buta, Ana, interviu de Cosmin Budeancă, înregistrare audio, doc. nr. 803, în AIO, Ilva Mică, 22 mai 2005.

Butcovan, Gheorghe, interviu de Silviu Junjan, înreg. audio, doc. nr. 105, în AIO, Ip, 16 noiembrie 1997.

Butcovan, Gheorghe, interviu de Silviu Junjan, înreg. audio, doc. nr. 106, în AIO, Ip, 16 noiembrie 1997.

Cătuna, Aurel, interviu de Cosmin Budeancă, înregistrare audio, doc. nr. 829, în AIO, Ilva Mare, 15 iulie 2005.

Dubnici, Ion, interviu de Valentin Orga și Mihai Țilea, înregistrare audio, doc. nr. 871, în AIO, Remeți, 17 septembrie 2005.

Eremie, Dionisie, Maria Eremie, interviu de Denisa Bodeanu, înregistrare audio, doc. nr. 830, în AIO, Ilva Mică, 15 iulie 2005.

Găină, Ioana, interviu de Denisa Bodeanu, înregistrare audio, doc. nr. 812, în AIO, Poiana Ilvei, 22 mai 2005.

Marcu, Fironia, interviu de Denisa Bodeanu, înregistrare audio, doc. nr. 809, în AIO, Ilva Mică, 20 mai 2005.

Martița, Grigore, interviu de Marius Borzan, înregistrare audio, doc. nr. 814, în AIIO, Ilva Mică, 21 mai 2005.

Matei, Ion, interviu de Marius Borzan, înregistrare audio, doc. nr. 814, în AIIO, Ilva Mică, 20 mai 2005.

Meșină, Letiția, interviu de Denisa Bodeanu, înregistrare audio, doc. nr. 813, în AIIO, Ilva Mică, 22 mai 2005.

Rognean, Reghina, interviu de Denisa Bodeanu, înregistrare audio, doc. nr. 811, în AIIO, Ilva Mică, 21 mai 2005.

Rusu, Mircea Alexandru, Rusu Cecilia, interviu de Cosmin Budeancă, Valentin Orga și Emil Litean, înregistrare audio, doc. nr. 823, în AIIO, Ilva Mică, 15 iulie 2005.

Sângeorzan, Avacom, interviu de Cosmin Budeancă, înregistrare audio, doc. nr. 804, în Arhiva Institutului de Istorie Orală (AIIO), Ilva Mică, 21 mai 2005.

Sângeorzan, Mihăilă, interviu de Valentin Orga, înregistrare audio, doc. nr. 820, în AIIO, Ilva Mică, 21 mai 2005.

Simonca, Ion, interviu de Cosmin Budeancă, înregistrare audio, doc. nr. 870, în AIIO, Sarasău, 16 septembrie 2005.

Toma, Filip, Martița Grigore, interviu de Marius Borzan, înregistrare audio, doc. nr. 815, în AIIO, Ilva Mică, 21 mai 2005.

Toma, Filip, Martița Alexandru, Sângeorzan Aurel, interviu de Marius Borzan, înregistrare audio, doc. nr. 816, în AIIO, Ilva Mică, 21 mai 2005.

Ureche, Anchidim, interviu de Cosmin Budeancă, Emil Litean, înregistrare audio, doc. nr. 839, în AIIO, Poiana Ilvei, 17 iulie 2005.

Ureche Octavian, și Vasile Pop, interviu de Marius Borzan, înregistrare audio, doc. nr. 818, în AIIO, Poiana Ilvei, 22 mai 2005.

Periodice

Adevărul, 1999.

Adevărul de Cluj, 1995, 1996.

Ardealul. Organ liber de luptă și afirmare românească al Refugiaților și expulzaților, 1941.

Gazeta Transilvaniei, 1940.

România, 1940.

Timpul, 1999.

Tribuna (Cluj), 1940.

Tribuna Ardealului. Organ de afirmare al Românilor din Ungaria, 1940.

Tribuna Asociației Refugiaților și expulzaților din Ardealul ocupat. Organ al durerii și vrerii românești, 1940-1941.

Vremea, 1940.

Discursuri publicate

Antonescu, Mihai, *Dacă vrei să câștigi războiul, trebuie să pregătești pacea (discursul ținut la 16 iunie 1942 pentru constituirea Biroului Păcii)*, Cluj-Napoca, Editura Muzeului Etnografic, 1991.

Antonescu, Mihai, *Pentru pământul strămoșesc (cuvântare rostită la Marea Adunare a Clerului și Învățămintului în ziua de 19 martie 1942, la Facultatea de Drept din București)*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, București, 1942.

Memorialistică

Bossy, Raoul, *Amintiri din viața diplomatică (1918-1940)*, vol. II, București, Humanitas, 1993.

Crainic, Nichifor, *Zile albe, zile negre: memorii*, București, Editura Floare Albă de Colț, 2015.

György, Ferenczy, *Golgota Transilvaniei*, Cluj-Napoca, Editura Sedan, 2001.

Iorga, Nicolae, *Jurnalul ultimilor ani: 1938-1940. Inedit*, ediție îngrijită, introducere și note de Andrei Pippidi, București, Humanitas, 2019.

Manoilescu, Mihail, *Dictatul de la Viena. Memorii, iulie-august 1940*, București, Editura Enciclopedică, 1991.

Munteanu, Doru, *Vinerea neagră*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

Plânge Ardealul!...: mărturii de epocă despre Dictatul de la Viena, ediție îngrijită și note de Mircea Popa și Liviu Hagea, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2011.

Pop, Valer, *Bătălia pentru Ardeal*, Editura Colosseum, 1992.

Surse electronice

„80 de ani de la masacrul de la Treznea”, disponibil online la adresa: https://www.youtube.com/watch?v=23W99T6WVpc&ab_channel=StiriSalajeanelINFO (data ultimei accesări: 2 martie 2023).

„Ceremonia militară și religioasă organizată în localitatea sălăjeană Treznea”, disponibil online la adresa:

<https://www.facebook.com/Divizia4/posts/pfbid02k8hjqrdaG3Yd7ANKR1qAsanXy6qfdSVJtyaC7mRtzYtWRCq5zdFgWiMKHoJoLQJHl> (data ultimei accesări: 2 martie 2023).

„Comemorarea martirilor la IP”, disponibil online la adresa: https://www.youtube.com/watch?v=vWtUc67KNDk&ab_channel=SomesInfo (data ultimei accesări: 2 martie 2023).

Harta Transilvaniei după Arbitrajul de la Viena, imagine publicată de Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor externe disponibil, online la adresa: <https://www.facebook.com/photo/?fbid=379391774376507&set=pcb.379396107709407> (data ultimei accesări: 11 septembrie 2022).

Joachim von Ribbentrop semnând protocolul Arbitrajului de la Viena, imagine publicată de Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor externe disponibil, online la adresa: <https://www.facebook.com/photo?fbid=379371654378519&set=pcb.379396107709407> (data ultimei accesări: 11 septembrie 2022).

„Treznea, 9 septembrie 2018”, disponibil online la adresa: https://www.youtube.com/watch?v=7s1QZMK8CQE&ab_channel=CoraBrumaru (data ultimei accesări: 2 martie 2023).

Manuale școlare

Adăscăliței, Felicia, Liviu Lazăr, *Istorie: clasa a XII-a*, Deva, Editura Corvin, 2007.

Băluțoiu, Valentin, Maria Grecu, *Istorie: manual pentru clasa a XII-a*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 2017.

Bozgan, Ovidiu, et al., *Istorie: manual pentru clasa a XII-a, ediția a II-a*, București, Editura ALL, 2003.

Ciupercă, Ioan, Elena Cozma, *Istoria românilor: manual pentru clasa a XI-a*, București, Editura Corint Educațional, 2014.

Oane, Sorin, Maria Ochescu, *Istoria românilor: Manual pentru clasa a VIII-a*, București, Humanitas Educațional, 2015.

Ochescu, Maria, *Istorie: clasa a VII-a*, București, Editura Art Klett, 2020.

Petre, Zoe (coord.), *Istorie: manual pentru clasa a XII-a*, București, Editura Corint Educațional, 2014.

Stan, Magda, Cristian Vornicu, *Istorie: manual pentru clasa a XII-a*, București, Editura Niculescu, 2007.

Surse secundare

Monografii, sinteze, teze de doctorat

Ablonczy, Balazs, *Transilvania reîntoarsă: 1940-1944*, Iași, Institutul European, 2014.

Anderson, Benedict, *Imagined Communities: Reflections on the origins and spread of nationalism*, Londra, New York, Verso, 2006.

Antoși, Sorin, *Civitas imaginalis: istorie și utopie în cultura românească*, Iași, Polirom, 1999.

Antoși, Sorin, Balázs Trencsényi, Peter Apor (coord.), *Narratives Unbound. Historical Studies in Post-Communist Eastern Europe*, Budapesta, New York, CEU Press, 2007.

Antze, Paul, Michael Lambek, *Tense Past. Cultural Essays in Trauma and Memory*, Londra, New York, Routledge, 1996.

Assmann, Jan, *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*, New York, Cambridge University Press, 2011.

Assmann, Jan, *Moses the Egyptian. The Memory of Egypt in Western Monotheism*, Harvard University Press, Cambridge, 1997.

Assmann, Aleida, Linda Shortt (coord.), *Memory and Political Change*, Londra, Palgrave Macmillan, 2012.

Bancoș, Dorel, *Social și național în politica guvernului Ion Antonescu*, București, Editura Eminescu, 2000.

Bartlett, Frederic, *Remembering. A study in experimental and social psychology*, Cambridge University Press, 1995.

Bloch, Marc *Feudal Society*, Londra, New York, Routledge, 2014.

Bucur, Maria, *Eroi și victime: România și memoria celor două războaie mondiale*, Iași, Polirom, 2019.

Bunescu, Traian, *Lupta poporului român împotriva dictatului fascist de la Viena (august 1940)*, București, Editura Politică, 1971.

Buzatu, Gheorghe (coord.), *Mareșalul Antonescu la judecata istoriei*, București, Editura Mica Valahie, 2002.

Calafeteanu, Ion, *Revizionismul ungar și România*, București, Editura Enciclopedică, 1995.

Calafeteanu, Ion, *Revizionismul ungar și România*, București, Editura Enciclopedică, 1995.

- Carr, David, *Time, Narrative and History*, Bloomington, Indiana University Press, 1991.
- Case, Holly, *Between states: The Transylvanian question and the European idea during World War II*, Stanford University Press, Stanford, 2009.
- Collingwood, R. G., *The Idea of History*, Oxford, Oxford University Press, 1956.
- Constantin, Ticu, *Memoria evenimentelor sociale controversate. O perspectivă psihologică*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2006.
- Constantiniu, Florin, *De la Răutu și Roller la Mușat și Ardeleanu*, Editura Enciclopedică, București, 2007.
- Cornelius, Deborah S., *Hungary in World War II. Caught in the Cauldron*, New York, Fordham University Press, 2011.
- Cosma, Neagu. *Dictatul de la Viena (30 aug. 1940): consecință a crimei organizate statale de către Ungaria și a colaboraționismului unor unguri din România*, București, Bravo Press, 1996.
- Dabrowski, Patrice M., *Commemorations and the Shaping of Modern Poland*, Bloomington, Indianapolis, Indiana University Press, 2004.
- Deletant, Dennis, *Aliatul uitat al lui Hitler. Ion Antonescu și regimul său, 1940-1944*, București, Humanitas, 2008.
- Dobrinescu, Valeriu Florin, *România și Ungaria, de la Trianon la Paris, 1920-1947: bătălia diplomatică pentru Transilvania*, București, Editura Viitorul Românesc, 1996.
- Durkheim, Émile, *The Elementary Forms of Religious Life*, New York, The Free Press, 1995.
- Erll, Astrid, *Memory in Culture*, Londra, Palgrave Macmillan, 2011.
- Fătu, Mihai, *Antonescu și opoziția, 1940-1944*, Alexandria, Editura Tipoalex, 2000.
- Fătu, Mihai (coord.), *Dictatul de la Viena din 1940 și biserica românească din nordul Transilvaniei (1940-1944). Documente*, Alexandria, Editura Tipoalex, 2001.
- Fătu, Mihai, Mircea Mușat, *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940-octombrie 1944*, București, Editura Politică, 1985.
- Fătu, Mihai, *Biserica românească din Nord-Vestul țării sub ocupația horthystă: 1940-1944*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1985.
- Foucault, Michel, *The Birth of Biopolitics. Lectures at the Collège de France: 1978-1979*, New York, Palgrave MacMillan, , 2008.
- Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, New York, Londra, Free Press, 2006.
- Georgescu, Vlad, *Istorie și politică. Cazul comuniștilor români: 1944-1977*, München, Jon Dumitru-Verlag, 1981.

- Gh. I Bodea, Vasile T. Suciu, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în nord-vestul României, septembrie-noiembrie 1940*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988.
- Gheorghe, Ion. *Un dictator nefericit: Mareșalul Antonescu și calea României spre Statul-satelit*, București, Editura Machiavelli, 1996.
- Gociman, Aurel, *România și revizionismul maghiar*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1996.
- Grad, Cornel, *Al doilea arbitraj de la Viena*, Institutul European, Iași, 1998.
- Halbwachs, Maurice, *Memoria colectivă*, Institutul European, Iași, 2007.
- Haley, Alex, *Roots: The Saga of an American Family*, Vanguard Publications Incorporated, 2007.
- Hartog, François, *Regimes of Historicity*, Columbia University Press, New York, 2015.
- Hobsbawm, Eric, Ranger, Terence (coord.), *The Invention of Tradition*, New York, Cambridge University Press, 2012.
- Hobsbawm, Eric, Terence Ranger (coord.), *The Invention of Tradition*, Cambridge, Cambridge University Press, 2012.
- Hutton, Patrick H., *The Memory Phenomenon in Contemporary Historical Writing. How the Interest in Memory Has Influenced Our Understanding of History*, New York, Springer/Palgrave, 2016.
- Jay, Gregory, *American Literature and the Culture Wars*, New York, Cornell University Press, 1997.
- Jay Winter, Emmanuel Sivan, *War and remembrance in the twentieth century*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- Kürti, László, *The Remote Borderland: Transylvania in the Hungarian Imagination*, Albany, State University of New York Press, 2001.
- Livezeanu, Irina, *Cultural Politics in Greater Romania: Regionalism, Nation Building, and Ethnic Struggle, 1918-1930*, New York, Cornell University Press, 2000.
- Lotman, Juri, *Universe of the Mind: A Semiotic Theory of Culture*, Londra, I.B. Tauris, 1990.
- MacIntyre, Alisdair, *After Virtue: A Study in Moral Theory*, University of Notre Dame Press, 1984.
- Marinescu, Aurel, *Înainte și după Dictatul de la Viena*, București, Editura Vremea, 2000.
- Maticescu, Olimpiu, *Istoria nu face pași înapoi (logica istoriei împotriva Dictatului de la Viena)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985.
- Mavrodin, Teodor, *Mareșalul Antonescu întemnițat la Moscova*, Pitești, Editura Carminis, 1998.

- Misztal, Barbara A., *Theories of Social Remembering*, Maidenhead, Philadelphia, Open University Press, 2003.
- Misztal, Barbara A., *Theories of Social Remembering*, Philadelphia, Open University Press, Maidenhead, 2003.
- Morar-Vulcu, Călin, *Republica își făurește oamenii: construcția identităților politice în discursul oficial*, Cluj-Napoca, Editura Eikon, 2007.
- Mosse, George, *The nationalization of the masses; Political symbolism and mass movements in Germany from the Napoleonic wars through the Third Reich*, New York, Howard Fertig Pub, 1975.
- Müller, Florin, *Metamorfozele ale politicului românesc*, Cluj-Napoca, Argonaut, 2015.
- Müller, Florin, *Politică și istoriografie în România: 1948-1964*, Cluj-Napoca, Editura Nereamia Napocae, 2003.
- Nora, Pierre, *Les lieux de mémoire*, 3 vol., Paris, Gallimard, 1984-1992.
- Nora, Pierre, *Essais d'ego-histoire*, Paris, Gallimard, 1986.
- Ozouf, Mona, *Festivals and the French revolution*. Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1991.
- Pomian, Krzysztof, *L'Ordre du temps*, Paris, Gallimard, 1984.
- Prodan, David, *Transilvania și iar Transilvania*, București, Editura Enciclopedică, 1992.
- Pușcaș, Vasile, *Dictatul de la Viena: Transilvania și relațiile româno-ungare (1940-1944)*, Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2020.
- Radosav, Doru, *Istoria din memorie. Încercări de istorie orală*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2016.
- Ricoeur, Paul, *Temps et récit*, Paris, Seuil, 1983-1985 (3 vol.).
- Ricoeur, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, Timișoara, Editura Amarcord, 2001.
- Ritchie, Donald, *Doing Oral History*, Oxford, Oxford University Press, 2015.
- Rusu, Mihai Stelian, *Memoria națională românească. Facerea și prefacerile discursive ale trecutului național*, Iași, Institutul European, 2015.
- Sălăgean, Marcela, *Transilvania în jocul de interese al Marilor Puteri*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2013.
- Sălăgean, Marcela, *Administrația sovietică în Nordul Transilvaniei (noiembrie 1944 – martie 1945)*, Cluj-Napoca, Fundația Culturală Română, 2002.
- Simion, Aurică, *Dictatul de la Viena*, Editura Albatros, București, 1996.
- Smith, Anthony D., *Myths and Memories of the Nation*, Oxford, Oxford University Press, 1999.

- Smith, Anthony D., *Ethno-symbolism and nationalism: a cultural approach*, New York, Londra, Routledge, 2009.
- Stratulat, Mihai, *Revizionismul și neorevizionismul ungar*, București, Editura Globus, 1994.
- Tismăneanu, Vladimir, *Fantasies of Salvation: Democracy, Nationalism, and Myth in Post-Communist Europe*, Princeton, Princeton University Press, 2009.
- Todorov, Tzvetan, *Abuzurile memoriei*, Timișoara, Editura Amarcord, 1999.
- Trașcă, Ottmar, *Relațiile politice și militare româno-germane; septembrie 1940 – august 1944*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2013.
- Țurlea, Petre, *Ip și Trăznea. Atrocități maghiare și acțiune diplomatică românească. Studii și documente*, București, Editura Enciclopedică, 1996.
- Verdery, Katherine, *National ideology under socialism: identity and cultural politics in Ceaușescu's Romania*, Berkeley, Los Angeles, University of California Press, 1991.
- Veyne, Paul *Writing History: Essay on Epistemology*, Manchester, Manchester University Press, 1984.
- Weber, Eugen, *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France, 1870-1914*, Stanford, Stanford University Press, 1976.
- Wertsch, James V., *Voices of Collective Remembering*, New York, Cambridge University Press, 2004.
- White, Hayden, *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1973.
- Winter, Jay, *Remembering War; The Great War Between Memory and History in the Twentieth Century*, New Haven, Londra, Yale University Press, 2006.
- Zub, Alexandru, Sorin Antohi, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie și morală în România*, Iași, Polirom, 2002.

Studii, articole, capitole din volume colective

- Assmann, Aleida, „Transformations between History and Memory”, în *Social Research*, vol. 75, nr. 1 (Collective Memory and Collective Identity), 2008.
- Assmann, Jan, John Czaplicka, „Collective Memory and Cultural Identity, în *New German Critique*, nr. 65, 1995.
- Bet-El, Ilana R., „Unimagined communities: the power of memory and the conflict in the former Yugoslavia”, în Jan-Werner Muller (coord.), *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

- Biliuță, Ionuț, „Constructing Fascist Hagiographies: The Genealogy of the Prison Saints Movement in Contemporary Romania”, în *Contemporary European History*, nr. 31, vol. 3, 2022.
- Biondich, Mark, „«We Were Defending the State»: Nationalism, Myth, and Memory in Twentieth-Century Croatia”, în John R. Lampe, Mark Mazower (coord.), *Ideologies and National Identities. The Case of Twentieth-Century Southeastern Europe*, Budapesta, New York, CEU Press, 2004.
- Buckley-Zistel, Susanne, „Between Pragmatism, Coercion and Fear: Chosen Amnesia after the Rwandan Genocide”, în Aleida Assmann, Linda Shortt (coord.), *Memory and Political Change*, Londra, Palgrave Macmillan, 2012.
- Bucur, Maria, „Treznea: Trauma, nationalism and the memory of World War II in Romania” în *Rethinking History: The Journal of Theory and Practice*, vol. 6, nr.1.
- Daniel J. Sherman, „Art, Commerce, and the Production of Memory in France after World War I”, în John R. Gillis (coord.), *Commemorations: the politics of national identity*, Princeton, Princeton University Press, 1994.
- Elena Esposito, „Social Forgetting: A Systems-Theory Approach”, în Astrid Erll, Ansgar Nünning (eds.), *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin, New York, Walter de Gruyter GmbH & Co. KG, 2008.
- Erll, Astrid, „Literature, Film, and the Mediality of Cultural Memory”, în Astrid Erll, Ansgar Nünning (coord.), *Media and Cultural Memory*, Berlin, New York, Walter de Gruyter, 2008.
- Forster, Kurt W., „Aby Warburg's history of art: Collective Memory and the social mediation of images”, în *Daedalus*, vol. 105, nr. 1, 1976.
- G. Iggers, Georg, „The Role of professional historical scholarship in the creation and distortion of memory”, în *Chinese Studies in History*, vol. 43, nr. 3, 2010.
- Hoepken, Wolfgang, „War, Memory and Education in a Fragmented Society: The Case of Yugoslavia”, în *East European Politics and Societies*, vol. 13, nr. 1, 1999.
- Hoepken, Wolfgang, „War, Memory and Education in a Fragmented Society: The Case of Yugoslavia”, în *East European Politics and Societies*, vol. 13, nr. 1, 1999.
- Huysen, Andreas, „Present Pasts: Media, Politics, Amnesia”, în *Public Culture*, vol. 12, nr. 1, 2000.
- James W. Wertsch, „Deep Memory and Narrative Templates: Conservative Forces in Collective Memory”, în Aleida Assmann, Linda Shortt, *Memory and Political Change*, Londra, Palgrave Macmillan, 2012.

Jeffrey K. Olick, „Collective Memory: The Two Cultures”, în *Sociological Theory*, vol. 17, nr. 3, 1999.

Judt, Tony, „The Past is Another Country: Myth and Memory in Postwar Europe”, în *Daedalus*, vol. 121, nr. 4, 1992.

Kansteiner, Wulf, „Finding Meaning in Memory: A Methodological Critique of Collective Memory Studies”, în *History and Theory*, nr. 41, 2002.

Kattago, Siobhan, „Written in Stone: Monuments and Representation”, în Siobhan Kattago (coord.), *The Ashgate research companion to memory studies*, Surrey, Ashgate, 2015.

King, Jeremy, „The Nationalization of East Central Europe. Ethnicism, Ethnicity and Beyond”, în Maria Bucur, Nancy M. Wingfield (coord.), *Staging the Past. The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 2001.

Klein, Kervin Lee, „On the Emergence of Memory in Historical Discourse”, în *Representations*, 69, 2000.

Lim, Jie-Hyun, „Victimhood Nationalism in Contested Memories: National Mourning and Global Accountability”, în Aleida Assmann, Sebastian Conrad (coord.), *Memory in a Global Age. Discourses, Practices and Trajectories*, Londra, Palgrave Macmillan, 2010.

Lotman, Juri, Uspensky, Boris A., Mihaychuk, George, „On the semiotic mechanism of culture”, în *New literary history*, 1978.

Lowenthal, David, „Identity, Heritage, and History”, în John R. Gillis (coord.), *Commemorations: the politics of national identity*, Princeton, Princeton University Press, 1994.

Maier, Charles S., „A Surfeit of Memory”, în *History and Memory*, nr. 5, 1993.

Maria Bucur, „Birth of a Nation: Commemorations of December 1, 1918, and National Identity in Twentieth-Century Romania”, în Maria Bucur, Nancy M. Wingfield (coord.), *Staging the Past. The Politics of Commemoration in Habsburg Central Europe, 1848 to the Present*, West Lafayette, Indiana, Purdue University Press, 2001.

Martin, Denis-Constant, „The Choices of Identity”, în *Social Identities*, 1,1, 1995, p. 7, *apud* Ruth Wodak et.al., *The Discursive Construction of National Identity*, Edinburgh, Edinburgh University Press, 2009.

Moran, Joe, „History, Memory and the Everyday”, în *Rethinking History*, nr. 8, 2004.

Munslow, Alun, „Why should historians write about the nature of history (rather than just do it)”, în *Rethinking History*, vol. 11, nr. 4, 2007.

Murgescu, Mirela-Luminița, „Memory in Romanian History. Textbooks in the 1990s”, în Maria Todorova (coord.), *Balkan Identities. Nation and Memory*, New York, Library of the Central European University Budapest, New York University Press, 2004.

Nora, Pierre, „General introduction: Between Memory and History”, în Pierre Nora, Lawrence D. Kritzman (coord.), *Realms of Memory: rethinking the French past*, vol. 1, Columbia University Press, New York, 1996.

Nora, Pierre, „La France est malade de sa mémoire”, în *Le Monde*, februarie 2006.

Nutsa Batiashvili, „The «Myth» of the Self: The Georgian National Narrative and Quest for «Georgianness», în Aleida Assmann, Linda Short (coord.) , *Memory and Political Change*, Londra, Palgrave Macmillan, 2012.

Olick, Jeffrey, Robbins, Joyce, „Social Memory Studies: From «Collective Memory» to the Historical Sociology of Mnemonic Practices”, în *Annual Review of Sociology*, vol. 24, 1998.

Olick, Jeffrey, „Collective memory: A memoir and prospect”, în *Memory Studies*, 1, 23, 2008.

Olick, Jeffrey, Joyce Robbins, „Social Memory Studies: From ”Collective Memory” to the Historical Sociology of Mnemonic Practices”, în *Annual Review of Sociology*, vol. 24, 1998.

Olick, Jeffrey K., „Between Chaos and Diversity: Is Social Memory Studies a Field?”, în *International Journal of Politics, Culture and Society*, 22, 2009.

Papacostea, Șerban, „Captive Clio: Romanian Historiography under Communist Rule”, în *European History Quarterly*, Londra, Thousand Oaks, New Delhi, SAGE, vol. 26, 1996.

Părăianu, Răzvan, „National Prejudices, Mass Media and History Textbooks: The Mitu Controversy”, în Balázs Trencsényi et al., *Nation-Building and Contested Identities. Romanian and Hungarian Case Studies*, Budapesta, Iași, Regio Books, Polirom, 2001.

Peter Burke, „History as Social Memory”, în Jeffrey K. Olick, et. al., *The Collective Memory Reader*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2011.

Petrescu, Dragoș, „Can Democracy Work in Southeastern Europe: Ethnic Nationalism vs. Democratic Consolidation in Post-Communist Romania”, în Balazs Trencsényi, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi, Zoltan Kántor (coord.), *Nation-Building and Contested Identities. Romanian and Hungarian Case Studies*, Budapesta, Iași, Regio Books, Polirom, 2001.

Pettai, Eva-Clarita, „Interactions between history and memory: historical Truth commissions and Reconciliation”, în Siobahn Kattago (coord.), *The Ashgate research companion to memory studies*, Surrey, Ashgate, 2015.

Pleșa, Liviu, „Mihail Roller și «stalinizarea» istoriografiei românești”, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Historica*, 10/I, 2006.

Radosav, Doru, „Uzul și abuzul de istorie și memorie în trei descompuneri”, în *Anuarul de Istorie Orală*, IX, 2008.

Radosav, Doru, „Memoria «de jos» a războiului. Câteva considerații”, în *AIO*, XIV, 2014.

Radosav, Doru, „Editorial – O „sensibilitate sudică” a memoriei și oralității”, în *AIO*, nr. VI, 2005.

Rihtman-Augustin, Dunja, „The Monument in the Main City Square. Constructing and Erasing the Memory in Contemporary Croatia”, în Maria Todorova (coord.), *Balkan Identities. Nation and Memory*, Budapesta, New York, New York University Press, 2004.

Romsics, Ignác, „The Paris Peace Treaty of 1947”, în *Hungarian Studies*, 17, 1, 2003.

Ron Eyerman, „The Past in the Present: Culture and the Transmission of Memory”, în Jeffrey K. Olick et. al, *The Collective Memory Reader*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2011.

Said, Edward, „Invention, Memory, Place”, în *Critical Inquiry*, nr. 26, 2000.

Sdrobiș, Dragoș, „Național și naționalism în educația românească interbelică (1918-1939)”, în *Anuarul Institutului de Istorie „G. Barițiu” din Cluj-Napoca*, tom L, 2011.

Spiegel, Gabrielle M., „Memory and history. Liturgical time and historical time”, în *History and Theory*, 41, 2, 2002.

Stojanovic, Dubravka, „Construction of Historical Consciousness: The Case of Serbian History Textbooks”, în Maria Todorova (coord.), *Balkan Identities. Nation and Memory*, Budapesta, New York, New York University Press, 2004.

Tamm, Marek, „Semiotic Theory of Cultural Memory: In the Company of Juri Lotman”, în *The Ashgate Research Companion to Memory Studies*, Surrey, Burlington, Routledge, 2016.

Timothy Snyder, „Memory of sovereignty and sovereignty over memory: Poland, Lithuania and Ukraine, 1939-1999”, în Jan-Werner Muller (coord.), *Memory and Power in Post-War Europe. Studies in the Presence of the Past*, Cambridge, Cambridge University Press, 2004.

Todorova, Maria, „The Mausoleum of Georgi Dimitrov as *lieu de mémoire*”, în *The Journal of Modern History*, vol. 78, nr. 2, 2006.

Turda, Marius, „The Nation as Object: Race, Blood, and Biopolitics in Interwar Romania”, în *Slavic Review*, vol. 66, nr. 3, 2007.

Voukov, Nikolai, „Death and the Desecrated: Monuments of the Socialist Past in Post-1989 Bulgaria”, în *Anthropology of East Europe Review*, vol. 21, nr. 3, 2003.

Yael Zerubavel, „The Historic, the Legendary, and the Incredible: Invented Tradition and Collective Memory in Israel”, în John R. Gillis (coord.), *Commemorations: the politics of national identity*, Princeton, Princeton University Press, 1994.

Zerubavel, Eviatar, „Social Memories: steps to a sociology of the past”, în *Qualitative Sociology*, vol. 19, nr. 3, 1996.

Zerubavel, Yael, „Recovered Roots: Collective Memory and the Making of Israeli National Tradition”, în Jeffrey K. Olick, Vered Vinitzky-Seroussi, Daniel Levy (coord.), *The Collective Memory Reader*, Oxford, New York, Oxford University Press, 2011.